

O KONZUMERIZMU, KAPITALIZMU I DRUGIM NEČISTIM SILAMA

Igor Gajin

Maša Kolanović, *Poštovani kukci*, Zagreb: Profil, 2019.

Jedna od ponajboljih ilustracija tipičnog postsocijalističkog sirotanovića koji bi htio sada i odmah nezasićeno uživati prve plodove kapitalizma prikazana je u dokumentarnome filmu *Češki san*. Gledateljima toga ostvarenja poznato je da su autori *Češkog sna* zapravo dokumentirali proces i učinak svih mogućih medijskih i marketinških proizvodnji simulakruma kako bi mobilizirali vojsku građana na otvorenje nepostojećeg trgovačkog centra. I kada su na vrhuncu filma srušene kulise da bi se šokiranu masu kupaca suočilo s praznim horizontom na gradskoj periferiji, u mnoštvu burnih i simptomatičnih reakcija prevarenog ekskomunističkog društva izdvaja se ljutita rečenica: "Mislili smo da je vrijeme laži već odavno prošlo".

Iz tona te rečenice posve je jasno da to zapravo progovara nagomilana frustracija, psihički slom osobe koja nije u stanju podnijeti krah još jednog obećanog svijeta nakon debakla socijalizma. Dvaput u životu doživjeti takav udarac stvarnosti očito je previše za živce tranzicijskog čovjeka. Ipak, Maša Kolanović u zbirci *Poštovani kukci* pripovijeda kako postsocijalističkom čovjeku život ipak ide dalje, uglavnom iz pukoga konformizma, pa naš tranzicijski svatković na stranicama ove zbirke nastavlja sve jadrnije kružiti od laži do laži kapitalističkog raja.

Postkomunistički svijet u pričama Maše Kolanović sada je već svijet prilično penetriranog kapitalizma, i pejzaž toga svijeta sada je prepunjen shopping

centrima, bankama, spektakularnim reklamama i sve pametnijim mobilitecima. Međutim, idila tog svijeta u pričama Maše Kolanović baš po svemu odiše osjećajem *fakea*, kako bi se reklo u današnjem žargonu. Karakter te sumnjive sjene što pada na površinu materijalističkog obilja i glamuroznih proizvoda, na ekstazu telekomunikacija i mahnito konzumerističko samoudovoljavanje, u zbirci Maše Kolanović posve je precizno identificiran kao dokaz prividne slobode. Jer iza svih tih fantastičnih plodova kapitalističkog progressa i općedostupne raskoši stoji diktatura kapitala i teror tržišnog darvinizma. U konačnici, taj je svijet dehumaniziran profaniranjem svih kulturnih vrijednosti i međuljudskih odnosa na ekonomsku dimenziju.

Čak i kad nas šalje u potencijalnu alternativu, u jedinu točku na svijetu koja je možda ostala pošteđena kapitalističke kolonizacije, a riječ je o izoliranom svjetioniku u srcu mediteranske pastorage, otkrit će se da tamo svjetioničar zlostavlja svoju suprugu. Nema sumnje, odgovor je to Maše Kolanović svim onim hrvatskim prozaicima koji su skloni romantizirati prirodu, pa čak i ruralni život kao utopijski izlaz iz stega vladajućeg poretka.

Uostalom, podsjetimo da je Kolanović u iscrpnoj studiji o hrvatskoj postsocijalističkoj književnosti eksplicitno ocijenila kako naše romane iz toga razdoblja "karakterizira mahom neuspješna potraga za novim mogućno-

Naslovnica knjige Maše Kolanović *Poštovani kukci* (fotografija: arhiva NT)

stima otpora u kapitalizmu". Istina, istu muku muče s totalitetom kapitalizma i svjetski pisci, kao i filozofi, od Jonathana Franzena i Michela Houellebecqa, pa do Slavoj Žižeka i Zygmunta Baumana. I dok su na cijeloj svjetskoj sceni jedinu kakvu-takvu studiozniju antisistemsku polugu možda istesali u teoriji tek Antonio Negri i Michael Hardt u knjigama *Mnoštvo* i *Imperij*, za svu produkciju takvoga tipa na globalnoj sceni Karl Marx još uvijek ostaje nenadmašen autor. A što se tiče naših pisaca, ne može se reći ništa drugo niti išta bolje nego da su im vrlo spisateljski juriši na kapitalizam provincijalno naivni i infantilno pretenciozni.

Doista, kako se boriti protiv sistema koji je toliko fleksibilan, ciničan i manipulativan da uspijeva svaki oblik otpora i kritike kapitalizirati kao robu, apsorbirati u tržišne odnose i komercijalizirati u spektakl? Kako protiv sistema kojemu je Che Guevara marketinška ikona, o terorističkim činovima protiv vlastitog sustava snima *blockbustere*, za glasnogovornice feminizma postavlja Barbie lutke i – nastavimo li dalje riječima Zygmunta Baumana – vod-

stvo zamjenjuje spektaklom, a nadzor zavodjenjem? To je sustav koji govori jezikom naših potreba, zaključuje Alain Touraine, pa će nam i Maša Kolanović kroz jednu priču opisati голу prirodu konzumerističkog uma na primjeru prostodušnosti dječje žudnje prema igračkama kojih još nema i brzu potrošnju atrakcija. Dakako, tržišni će fundamentalisti vjerojatno tu priču pročitati kao dokaz da je kapitalizam najprirodniji ljudskoj naravi.

To ne znači da Kolanović ispisuje ljutu kritiku kapitalizma. U njenim rečenicama nema srdžbe i gorčine kao u prozama, recimo, Vedrane Rudan, niti se Kolanović gura u prve redove kao najglasniji parolaš neke nove revolucije. Čak niti njeni likovi ne vode simbolične gerilske akcije kojim bi sabotirali promet trgovačkih centara, niti se have kulturnim *jammingsom*, nego tek jedan starčić piše prosvjedno pismo teleoperateru zbog ugovorne obmane, a jedan prekarijatski novinar bogatim nudistima, izoliranima od svjetine na luksuznoj jahti, poručuje: "Zbogom, jahtaši, vidimo se (...) možda nekog Oktobra...". U tom smislu možda bi se i moglo reagirati na dojam da autorica nekritički romantizira realizacije komunističke ideje u povijesti socijalizma, tim više što se u podosta njenih priča i te kako elegično registrira devastacija bivšeg socijalističkog zavičaja pod agresivnom dinamikom pristiglog kapitalizma. Međutim, treba uzeti u obzir da je prošlost socijalizma za svijet njenih likova jedino iskustvo razlike, i stoga jedini komparativni model na koji se mogu referirati.

Pa kada piše o radu kapitalističke mašine, Kolanović stavlja naglasak na osjećaj zarobljenosti. Njeni likovi dobivaju napade tjeskobe u trgovačkim centrima, guši ih prezasićenost

materijalizmom, paralizirani su i iscrpljeni nestabilnostima koje inducira frenetično tempo kapitalizma, a reklama i *spamovima* informacijskoga kapitalizma psihički su zlostavljani i zatupljeni. Da bi oslikala takvo stanje, autorica je reaktualizirala motiv Kafkinog kukca iz njegovog kulturnog djela o preobrazbi Gregora Samse u insekta, što je nedvojbeno najistaknutija i najpoznatija informacija o najnovijem pripovjednom djelu Maše Kolanović. Nadahnutu dosjetljivom i efektom igrom riječi u stereotipnoj frazi obraćanja poslovnih subjekata svojim korisnicima, u frazi koja glasi “poštovani kupci”, autorica ju je namjernim lapsusom prekrojila u duhovitu, a time i u daleko istinitiju interpretaciju našega statusa u novome režimu, pa je tim asocijativnim slijedom pronašla i snažno uporište u glasovitoj Kafkinjoj metafori, očito dovoljno univerzalnoj da nam i te kako pomogne esencijalizirati patologiju suvremenog potrošačkog društva. Iako je porijeklo Kafkinog kukca u ekspresivnoj umjetničkoj reakciji na birokratiziranost tadašnjeg društvenog aparata, Kolanović nalazi taj motiv dovoljno funkcionalnim da bi ga smjestila u ključ svoje kritike prema podjednako užasavajućoj komodificiranosti. Naravno, birokratizam nije nestao, čak je postao još i rigorozniji, zahvaljujući našem tehnološkom usponu u umreženo društvo, ali se taj isti birokratizam, također zahvaljujući transferu s papira na beskonačne kapacitete digitalizacije, modificirao u nevidljivu, difuznu, još apstraktniju, a sveprisutnu kontrolu. I birokracija je, rečeno kapitalnom Baumanovom terminologijom, postala laka, likvidna, fluidna i naizgled meka. Međutim, Maši Kolanović nije nakana osuvremenjivati Kafku po tom pitanju. Primarno, a naročito u znanstvenote-

orijskom dijelu svoga opusa zaokupljena kritičkom analizom fenomena kapitalizma i konzumerističke kulture, Kolanović u Kafkinom prototekstu pronalazi u potpunosti primjenjiv opis za današnje mehanizme u proizvodnji otuđenosti. Kao što se otuđenost u Kafkino vrijeme poricala malograđanskom udobnošću uhodanog činovničkog života, tako se ona danas poriče konformističkim uživanjem materijalističkog preobilja i življenjem svakodnevice aranžirane u spektakl. Na kraju krajeva, zašto kvariti sistem u kojem djeca Trećega svijeta šivaju tako divne “krpice”? Sve je to u podlozi Kolanovićkinih priča. Na površini se pak odvijaju ravnomjerna realistička deskripcija naše prepoznatljive svakodnevice, precizno usmjereno fabuliranje te kompozicijski pravovremeno tempirana gradiranja i evoluiranja priče sa završecima u efektnim vrhuncima i dojmljivim poantama. Ali bilo bi pogrešno i površno ocijeniti da je Kolanović još jedna praktičarka stvarnosne proze, novo ime stare poetike. Bilo bi to i kontradiktorno s obzirom koliko je Maša Kolanović u književnoznanstvenom dijelu svoga opusa bila kritična prema poetičkoj politici novoga realizma u hrvatskoj tranzicijskoj i posttranzicijskoj književnosti. Naprotiv, djelujući kao tipičan izdanak spomenute poetike, *Poštovani kukci* zapravo su suptilna kritika cijelog niza problematičnih mjesta i slijepih pjega u dosadašnjem korpusu stvarnosne proze.

Prije svega, Kolanović proširuje tematski registar u problematizaciji društvene zbilje, ukazujući time na činjenicu da postoji cijeli niz dramatičnih poprišta koje stvarnosna proza u svom sociokritičkom angažmanu i tobože akribičnom mapiranju aktualnosti uopće nije ni dotakla, a kamoli

zašla u te komplekse, više zaokupljena politikom i ratom, nacionalizmom i fašizmom, šorom i ševom, crkvom i psovkom. Kolanović pak dekonstruira ili parodira prakse i jezik korporacija, ulazi u detalje sitno pisanih dijelova ugovora koje potpisujemo s bankama i teleoperaterima, ukazuje na trikove marketinške komunikacije s potrošačima i korisnicima, dekontekstualizira i resemantizira obilje reklama da bi ogolila njihovu dijaboličnu podlost. Na koncu, i žensko će pismo, danas mahom svedeno na *lifestyle* kolumnice, dobiti svoju lekciju izvanrednom Kolanovičkinom pričom o postporodajnoj depresiji.

Kada je pak riječ o problematizaciji tranzicijskog kapitalizma, novija je hrvatska književnost to pitanje uglavnom shvaćala jednodimenzionalno: kao eksploataciju potplaćenog radništva od strane okrutnih i besramnih tajkuna. Međutim, kapitalizam nije samo pitanje veće ili manje plaće, boljeg ili lošijeg standarda, nego je, poručuje nam Kolanović, problem u totalitetu kapitalističke paradigme, u kapitalizmu kao kulturi i kapitalizmu kao sustavu koji oblikuje naš način mišljenja. U tom smislu, Kolanović potanko registrira kako su fetišizam robe i općenito logika kapitalističke ekonomije suptilno penetrirali u našu intimu, u naše domove, u naše djetinjstvo i naše roditeljstvo, na koncu i u našu komunikaciju.

Upravo zato Kolanović poseže za tehnikama klasičnog mimetizma jezikom realizma. Naizgled ispisujući puku deskripciju poznatog nam svijeta, ona na taktičnim mjestima pripovijedanja prokazuje kako takva poetika osnažuje konsenzus o statusu normalnoga u našoj svakodnevi. Međutim, svakodnevna kupovina nije normalna, nego je jedna kompulzivna i opresivna rad-

nja, a provjeravanje poziva i poruka na mobitelu svakog trenutka također nije normalno, nego je znak ozbiljnog narcističkog kompleksa, i tako redom. Kolanović ide i dalje od tih očiglednosti koje je lako kritički demontirati i ulazi u sam diskurzivni mehanizam ideološke reprodukcije kapitalističke logike u realističkim opisima, pokazujući nam na strateški tempiranim mjestima koliko smo zatrpani predmetima, objektima, robom, i koliko je realistički jezik književnosti, taj "najnormalniji" i najrazumljiviji jezik svakodnevnoga govora, zapravo premrežen, kodiran i reguliran kapitalističkim obrascima mišljenja. Za razliku od većine ostalih naših autora, mahom nesvjesnih da se služe stilom koji je čedo građanskog kapitalizma i stoga u svojoj strukturalnoj gramatici diskurzivna reprodukcija iste one ideologije čije površinske manifestacije ti autori kritiziraju, Maša Kolanović je ipak nešto osjetljivija, pozornija i spremnija reagirati na taj ignorirani problem perfidne upisanosti kapitalističke logike u matricu našega jezika.